

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.1

М. Ю. Бурдін
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Харківського національного університету внутрішніх справ

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА ПАРАДИГМА РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЙ «ЗЕМЛЯ», «ДЕРЖАВА», «ПРАВО», «ВЛАСНІСТЬ», «ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ»

Початок ХХІ ст. ознаменувався в Україні розбудовою демократичної правової держави. Зрештою, сьогодні власність і приватновласницькі відносини набувають реальних ознак правового регулювання та нормування у сфері землекористування. Разом із тим категорія «земля» в теорії та історії держави і права України у філософсько-правовому розумінні ще комплексно не досліджувалася. Розробка цієї теми вкрай актуальна для подальшого реформування законодавчого поля відповідно до української державно-правової традиції, національної ментальності, культури ставлення до землі, її освоєння, привласнення, володіння, експлуатації та роздержавлення.

Актуальність теми цього дослідження обумовлюється й тим, що від радянської державно-правової спадщини в теорії та історії держави і права України та в суспільній свідомості залишилися окремі рецидиви, пов'язані з московським тлумаченням общинного державно-народницького володіння землею.

Зауважимо, що державно-правова система радянської доби конституювала себе як народовладна суб'єктність і як єдиний власник землі. За роки панування державної власності на землю в СРСР правова свідомість українського народу була спотворена тим, що «начебто власність на засоби виробництва, на землю належить усім трудящим, а насправді всі трудящі відчужені від власності, вони ніколи не можуть бути її господарями, оскільки не мають змоги нею розпоряджатися, виходячи з власного розсуду <...> вся ця система органічно пройнята владними структурами, а відношення «влада – власність» становить її суть» [1, с. 191].

З проголошенням державного суверенітету і донині державно-правова система України реформується за цим же принципом. Отож, зміни правового статусу землі в її різних якісних і кількісних модифікаціях відбуваються дуже болісно для українського народу, оскільки нинішня влада консервує радянські правові норми державної земельної власності. Нинішні політичні сили, які уособлюють всі гілки влади в Україні, показали

себе нездатними реформувати правову систему регулювання, нормування та контролю за передачею земельних ділянок у приватну власність, щоб відокремити представників владних структур від земельної власності. Нинішня система правового регулювання земельних відносин породжує корупційні схеми. Тому наша спроба осмислити на методологічному рівні правові категорії «земля», «державна», «право», «власність», «земельні відносини» та похідні від них «суб'єкт земельної власності», «орендар земельної власності» тощо в їх взаємозв'язку та генезі надасть змогу збагатити праворозуміння земельних відносин у державно-правовому просторі.

Зрозуміло, правові норми стосовно землі в сучасній теорії держави і права окреслені лише в загальному їх осмисленні. Відсутність фундаментальної розробки державно-правових понять, вказаних вище, у їх генезі та закріпленні в українській мові державно-правовою лексикою ускладнює реформування державно-правових інститутів, функції яких пов'язані з регулюванням земельних відносин. Зауважимо, що в українській мові є два синоніми слова «земля»: 1) назва планети Сонячної системи – Земля; 2) філософсько-правове поняття, яке становить кістяк державно-правового національного мислення. У цьому дослідженні йдеться про поняття «земля». Важливість його філософсько-правового дослідження зумовлена також і тим, що в структурі соціальної життєдіяльності суспільства воно значною мірою формує пріоритетні цінності, які потребують державно-правового регулювання.

Науковий інтерес до проблеми взаємозв'язку землі, держави, права, земельної власності та земельних відносин виникає не лише з огляду на запити сучасного державотворення, але й задля того, щоб поглибити розуміння генези українського державотворення.

Упродовж віків проблема української держави та форм власності на землю була спотворена російською імперською історіографією, пізніше радянською. Навіть донині ще не усвідомлена фундаментальна засада становлення української

державності за часів Київської Русі. Так, наприклад, у науковій літературі досі існує думка, що поняття «земля» в XI ст. означало місце розташування роду або племінного союзу, який проживав на ній [2, с. 592]. Частина дослідників Києворуської держави вважає, що основу її формування складало «общинне землеволодіння і землекористування», яке, на думку А. Кушинської, відповідало споконвічній традиції східнослов'янської аграрної культури [3, с. 90]. Методологічно не виправдане й розуміння землі у Києворуській державі як вотчини князя. Цієї думки дотримується П. Толочко, який вважає, що в державному устрої Київської Русі існував інститут великокнязівського домену, тобто першої історичної форми власності [4, с. 163]. До цього часу не існує альтернативного марксистському аргументованого теоретичного розуміння зародження, становлення та розвитку української держави, оскільки дослідники беруть на озброєння марксистський погляд еволюції племен до народності, при цьому історичні стадії розвитку суспільства розглядають у такій послідовності: первісна, рабовласницька, феодальна, капіталістична і комуністична. Висунута Марксом наукова гіпотеза була перетворена в непогрішну догму [5, с. 36].

У цьому сенсі інститут вождівства племінної самоорганізації трансформується в інститут вєнізованого князівства та його дружини, який інволюційно трансформується у дві форми державного устрою: 1) монархію, якщо послаблюється роль дружини і бояр; 2) або монарх ділить владу з боярами, які стають аристократичною земельновласницькою верствою.

Особливої уваги заслугове поняття соціальної самоорганізації етноспільнот, які творили первинні форми державності. У вітчизняній літературі домінує думка, що слов'яни знаходились на стадії родоплемінної самоорганізації. Проте історичні факти засвідчують, що ранньослов'янська спільнота являла собою територіально-громадську самоорганізацію.

О. Горський доводить, що племінна політична самоорганізація південно-східної групи слов'ян існувала до V ст., з VI ст. спостерігається територіально-громадський устрій, а неплемінний [6, с. 16]. Цю думку поділяють М. Грушевський, Г. Вернадський, М. Володимирська-Буданова та ін. У структурі територіальних громад слов'ян не було племінних вождівських інституцій управління, оскільки, згідно з висновками М. Грушевського, сільська громада на віче обирала управлінця – старосту, «найліпшого мужа» серед рівних. Подібна процедура обрання представників до інститутів державного урядування спостерігається і в міських громадах: на посади тисяцького та інших урядовців Віче обирає зі свого середовища «мудрих мужів», а не представників знаті. Грома-

да існувала як самостійна адміністративно-управлінська та головна виробнича одиниця [7, с. 404].

В українській історії держави і права Київська Русь і донині за марксистською традицією визначається як феодальна держава: «За формою вона вважалася ранньофеодальною монархією і ґрунтувалася на принципі сюзеренітету-васалітету <...> Очоловав державу великий князь. Йому належала верховна законодавча влада. Великий князь зосереджував і виконавчу владу» [8, с. 22]. Вивчення праць з історії України Ю. Павленка, М. Грушевського, В. Барана, Б. Рибаківа, О. Прицака, Н. Полонської-Василенко, І. Лисяка-Рудницького дає підстави сформулювати коротко логіку історичного становлення та розвитку української держави з киеворуських часів.

Унаслідок великого переселення народів відбулося залюднення територіального простору Подніпров'я – Подністров'я. Етнічні групи слов'ян мали землеробський досвід господарювання. Вони олюднили природне середовище, у межах якого осіли. За свідченням І. Крип'якевича, у V – VI ст. предки українського народу займали майже цілу територію України, «вони виступають як окрема слов'янська група під іменем антів» [9, с. 29]. Це ім'я в науковій думці було запозичене в Прокопія Кесарійського, який назвав слов'янську людність грецьким словом «анти», тобто прикуті до землі. Він водночас і визначив демократичний характер перших переддержавних утворень: слов'янами-антами «не правив один муж, але здавна живуть вони громадським правлінням, і всі справи, добрі чи лихі, вирішують спільно» [10, с. 77].

У подальшому процесі їх життєдіяльності в олюдненому середовищі відбувалося його освоєння, присвоєння та привласнення. Стадії освоєння та присвоєння відбилися в міфологічному українському світорозумінні та світобаченні. Значна частина української міфології становить елемент української етнічної культури. Слов'янська міфологія V – VIII ст. постає як сформована структура світобачення, світорозуміння та світотворення на основі освоєної і присвоєної землі та духовний вираз єдності людини й землі. Міфологічне осмислення землі, її природних явищ, місця та ролі людини в життєдіяльності на цій землі витворило структуру культів.

Зазначимо, що привласнена ділянка сімейного дворогосподарства мала свій дух – оберіг цієї сім'ї та символ, що на тому рівні самопізнання виказував легітимність права власності на землю. Пізніше в українській міфології сформувалося духовно-процесуальне дійство землеробів залежно від природного циклу та господарської діяльності. Міфологія поєднала духовно культ землі та культ її власника – господаря сімейного дворища. У сучасному християнському обряді збереглася ця традиція, що засвідчує цінність землі для українського хлібороба.

Процес привласнення супроводжувався виокремленням індивідуалізованих форм власності в первинному соціальному осередку – сім'ї – і в суцільних зв'язках в громадському середовищі. Ф. Енгельс, вивчаючи праці Л. Моргана, дав чітке розуміння взаємозв'язку сімейної приватної власності на землю та становлення держави. Його праця так і називається – «Походження родини, приватної власності й держави» [11]. У філософії права Г. Гегеля сімейна власність як основа співжиття в територіальних громадах і започаткування державно-правових інституцій досить чітко сформульована: «Початок і першооснова заснування держав справедливо пов'язується із запровадженням землеробства поряд із запровадженням шлюбу <...> нині той принцип несе з собою формування землі й із цим виключно сімейну власність» [12, с. 180].

Привласнення землі є процес і наслідок її освоєння людиною в єдності її духовно-практичної діяльності. Земля як частина всесвіту і природного тіла суцільної життєдіяльності належить до фундаментальних явищ суцільного життя та творення державно-правового нормативного поля. Духовно-практичний, природно-суб'єктний підхід привласнюючої життєдіяльності етнослов'янської людності орієнтує на виявлення історичних передумов формування взаємозв'язку між феноменом і ноуменом «земля і держава». Як писав Л. Ребет, земля «має тенденцію виступати як окреслена одиниця. Вона, творячи спільну базу життя, дає основи для політичної, господарської та національної єдності» [13, с. 88].

З методологічного погляду взаємодії буттєвої та духовної життєдіяльності суцільства його мислення має фіксувати процес привласнення землі та спільного творення держави. Отже, українська державна лексика мала нести у своєму смислі наявність власності та влади. Відомі українські дослідники В. Смолій та О. Гуржій дійшли висновку, що етнічні слов'яни «в XII–XIII ст. стали вирізняти первісні ознаки народності, котрі стосувалися як території, так і мови, культури, економіки, побуту та звичаїв українців» [14, с. 8–9].

Без вивчення етимології українських державно-правових слів і словосполучень не можна глибоко та всебічно усвідомити процес творення держави як інституту для охорони землі, освоєної, присвоєної і привласненої народом. У цьому контексті Б. Кримський писав: «Серйозного філософсько-гносеологічного переоцінювання потребує розуміння фактора слова, зведеного за традицією лише до матеріальної оболонки думки. Але слово – не просто засіб чи матеріальне вираження думки, а й онтологічний принцип осмислення буття, звістка зі світу створеного у світ, що творить, універсальний символ зв'язку між речами, ідеями, іменами. Слово розкриває <...> стан життєдіяльності й свідомості людей» [15, с. 526].

У києворуський період термін «земля» рівнозначний поняттям «держава», «народ». Г. Вернадський акцентує увагу на тому, що термін «волость» означає «влада», «уряд», «володіти» означає «управляти», «володіти» [16, с. 191]. Слова «привласнення», «власність», «власний», відповідно до висновків В. Німчука, вживалися в лексиці києворуської спільноти у значенні «властивість», яке мало й інше смислове навантаження – «власність» [17, с. 14–15]. Співвідношення слів «власність» і «влада» розкривається у словотворенні, яке подає церковнослов'янська мова: «власність» як підпорядкування своїй волі належної власності. Термін «держава» на той час ще не закріпився в мові у взаємозв'язку з термінами «власність» і «власність». Проте в церковнослов'янських літописних джерелах від 1322 р. термін «держати» за своїм смислом близький до терміна «власність». Так, в Луцькому літописі пишеться: «Ти всі села маєш держати, а за нас і чада наші Господа Бога молити. Оскільки Христос є власність Господній» [18]. Тут йдеться про те, що на урядника села покладено обов'язок «держати» порядок, а Христос є владою над усіма. Отже, народжувана державно-правова термінологія виражає собою об'єктивні процеси дійсності та їх фіксацію у мисленні тогочасного суцільства.

Підкреслимо, що українська державно-правова лексика виражає конституювання єдності дійсного процесу привласнення та формування суб'єкта власності та владну волю останнього. У землеробських народів їхня життєдіяльність тісно пов'язана з землею та її практичним освоєнням і перетворенням, формуванням інститутів власності та владних структур для охорони цієї власності, її збереження та примноження.

Зазначимо, що в імперських державах процес формування інститутів власності та їх назв здійснювався зовсім в іншому історичному та логічному зв'язку. Так, наприклад, Московська держава формувала свою імперську територію шляхом завоювання чужих земель, тому і назви адміністративних одиниць, зрештою і самої держави мали походження від імен тих етносів, які вона завоювала. Термін «Москва» походить від давньофінського «москва», що в перекладі українською означає «каламутна вода». Первинні адміністративні осередки іменувалися «уезди» і мали своє походження від військового проникнення в населений пункт назначеного урядника, який «в'їхав» разом із військом. Така ж назва генерал-губернаторів. На відміну від цього, у європейських народів адміністративні одиниці мають назву, похідну від «землі» (Дойчланд, Фінляндія).

За своєю духовною та звичаєво-правовою структурою слов'янські громади та приватновласницькі сімейні господарства мали багато спільного з римською нормативно-правовою базою ре-

гулювання земельних відносин. Слід зазначити, що в наукових дослідженнях початкової стадії формування української держави домінує думка про те, що спільна власність була визначальною. Насправді громада являла собою колектив співвласників тих земель, які не належали окремим дворогосподарствам, а були в спільному користуванні.

Поняття «співвласник» впливає з того, що у віче брали участь лише власники земельних ділянок – глави дворогосподарств, які мали публічне право брати участь у виборі тих чи інших урядовців. Люди, які не мали власності, позбавлялись цього права. Оскільки в ранній період українського державотворення територіальні громади структурувалися на основі сусідства самостійних власників (поля, яке вони обробляли, господарських будівель, свійських тварин тощо) і водночас мали спільні гуртові пасовиська, сіножаті, озера, ліси тощо, то вони були фактично і співвласниками всієї території, яку громада вважала своєю. Важливо зазначити, що в VIII – IX ст. слов'янська спільнота на терені України вже мала етнічну виразну духовну культуру, мову, спосіб життя, вибудовувала свої владні інститути і звичаєві норми права на основі принципу «суспільного договору», оскільки не було міжетнічних конфліктів. У цьому контексті Ф. Фукуяма стверджує: «Гомогенні культурно-лінгвістичні групи мусять бути організовані в суверенні держави» [19, с. 23].

У процесі подальшого розвитку життєдіяльності відбувалася диференціація виробництва та збільшувалася щільність населення. З появою ремісництва й торгівлі землі слов'ян стрімко урбанізувалися. У VI – VII ст. слов'янська спільнота витворила численні міста («городища»). І. Крип'якевич пише: «У лісовій смузі України, на Київщині, Чернігівщині, Волині і Галичі, дотепер залишилася величезна кількість городищ. В Київщині нараховано їх 450, на Волині – 350, в Галичині – до сотні і т. д. Все те остатки колишніх слов'янських городів <...> Гроди стали осідком чисельної влади» [9, с. 32].

До IX – X ст. літописи згадують 24 руських міста, у XI ст. – вже 88 міст, з XII ст. літописи називають 119 міст, а в XIII ст. до Батиевого нашествия згадується ще 32 нових міста [20, с. 19]. Зростання міст засвідчує про суспільний поділ праці та інтенсивність обміну своєю продукцією між ремісниками і сільськогосподарськими виробниками. Сільські й міські громади усвідомлювали взаємозалежність у своїй життєдіяльності та потребу творення спільних інститутів влади та норм звичаєвого права, якими регулювали всі сфери суспільних відносин, у т. ч. і приватновласницьких, землеволодіння та землекористування. Міські віча взяли на себе обов'язок охороняти приватну власність сільських громад і сімейних дворогоспо-

дарств, створили військові інституції – тисяцькі, соцькі, десяцькі, а також інститут урядників, які забезпечили вільний обмін товарною продукцією в місті на ринковій площі. Надалі зростання обміну в межах всієї землі південно-східних слов'ян і порубіжжя потребувало нового інституту державної влади, оскільки в цей час торгівля набула важливого значення для всіх соціальних структур. Для цього були покликані варяги. Згідно з висновками С. Сворака, варязькі воїни-охоронці брали активну участь у залученні слов'янських міст до міжнародної торгівлі [21].

У XI ст. сформувалась стійка структура суспільства на основі малих і середніх землевласників, що убезпечило українську державу від феодалізму та формування влади в інтересах великих землевласників. «У Київській Русі, як і у Візантії, монетарна економіка переважала над натуральним господарством <...> кріпацтво як феодальний інститут навряд чи було відомо в Київській Русі» [16, с. 16]. Зауважимо, що в Київській Русі термін «земля» означає і державу, і територію, яку народ привласнив, надавши їй своє ім'я «Руська земля». Г. Вернадський пише, що «земля» – звичний термін для означення держави впродовж всього Київського періоду [16, с. 190]. Отже, створені в Руських землях інститути держави і права забезпечили функціонування власників землі та надали їм можливість розвивати свій виробничий потенціал для нарощення товарної продукції на внутрішній і зовнішній ринок.

Формування української національної держави в IX – XII ст. відбувалося в тісному зв'язку з поняттям «земля». Воно стало складовою титульної назви першої української національної держави, яку самі громадяни цієї держави іменували «Руська земля», а себе – мирянами Руської землі, тобто громадянами з чітко означеною національною ідентифікацією.

Сформована в XII ст. державно-правова система, у якій землеволодіння набуло нормативного регулювання, надалі розвинулась у Галицько-Волинській і Литовсько-Руській державах. Литовські князі у своїй політиці стосовно правових норм і звичаїв Руських земель керувалися принципом «ми старини не рухаємо, нового не вводимо». Різні землі мали свою самоуправу, але вона обмежувалася господарськими справами і не підривала компетенції державної влади. Руські урядовці здобули окремі соціальні права: звільнення від різних данин, утримання свого війська. «Українська та білоруська аристократія почувала себе співгосподарями у Литовській державі <...> селяни творили найбільш незалежну і свобідну групу» [9, с. 115, 126].

Лише після приєднання Литовсько-Руської держави до Польщі її король і земельна аристократія почали широкомасштабний наступ на

права та свободи селян і міщан руських земель. Польські урядовці «усували з українських земель литовську владу, нищили рештки українських державних традицій, що збереглися під формами автономії у Великому князівстві Литовському <...> Магнати безжалісно експлуатували природні багатства країни <...> дрібні землевласники були супроти них безборонні» [9, с. 130].

У цей час на захист українського селянина, який упродовж багатьох століть мав землю і політичні й соціальні свободи, виступили спочатку волинські князі – нащадки києворуських династій. Князь Вишневецький побудував на острові Хортиця фортецю та організував військо для захисту українських земель від татар та польської шляхти. Це був переломний момент у розвитку української державно-правової системи. Потрібно було відвоювати землі, захоплені польськими магнатами, і відновити права українських селян і міщан на володіння своєю землею та набуття прав власності. Ця боротьба набула загальнонаціонального масштабу та завершилась утворенням нової української держави, яка вже на більш досконалих цивілізаційних нормах права та моделі державного устрою розпочала відновлювати господарське життя селян і міщан на основі приватновласницьких відносин у всіх сферах життя.

Висновки. Після звільнення українських земель від поляків на заході та татар на півдні склалася нова ситуація в суспільному житті. Спочатку була проведена реформа інститутів державної влади відповідно до нової військово-політичної сили – козацтва. Відбулося зміцнення міського й сільського самоврядування, що відповідало давнім традиціям та очікуванням козацької верстви. Цей етап визначився перевагою в усіх сферах суспільного і державного життя козацького стану.

Б. Хмельницький виконав основну роль – визволив українські землі з-під польського впливу, з'єднав їх у незалежну державу, відновив право селян на землеволодіння та землекористування. Проте тривала війна зруйнувала економіку України, спустошила деякі землі та внесла певний розкол у середовище козацької старшини, частина якої прагнула відновити союз з Польщею та запросити польську шляхту для організації сільськогосподарського виробництва; інша частина орієнтувалась на Москву, щоб об'єднатись на основі християнської релігії. Соціальні відносини набували суперечностей і конфліктів. Певна частина козацької старшини хотіла повернути собі землі колишніх польських шляхтичів і зберегти напівкріпацький стан у тих селах.

Державний устрій, що сформувався в Запорізькій Січі, був адекватний військово-визвольній боротьбі, але його організаційні форми не були пристосовані до управління господарством у містах і селах. Міщанство відновило своє само-

врядування всупереч прагненню козацького стану підпорядкувати своїй владі всі міські управи. У військовому таборі вищої козацької старшини сформувалися групи з промосковською та пропольською орієнтаціями, а також проукраїнська група, яка прагнула розбудувати державно-правовий устрій на засадах земельного аристократизму, тобто утворення великих національних власників землі. Низове козацтво було проти таких намірів, і в країні знову почалися різного роду повстання. Отже, національно-визвольна боротьба під проводом Б. Хмельницького переконливо засвідчила, що земля для українського народу була пріоритетною смисложиттєвою цінністю і тому потребує адекватної політики державно-правового регулювання земельних відносин в Україні.

Нині в Україні спостерігаємо: олігархія має намір скасувати мораторій на продаж землі, щоб за безцінь її скупити у збіднілого сільського населення та посилити власну фінансово-економічну могутність і можливість формувати та реалізовувати свою політику.

Як бачимо, навколо землі упродовж останніх трьохсот років в історії держави і права України точилася гостра боротьба. Поняття «земля» в державно-правовій лексиці і ментальності українців є системотворчим у розумінні сутності державної влади. Історичний досвід українського державного життя переконує, що земля була і має бути власністю всього українського народу.

Література

1. Коцюбинський В. Привласнення: соціальні аспекти / В. Коцюбинський. – К. : Український Центр духовної культури, 1999. – 230 с.
2. Українська культура. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / упор. С. Ульяновська ; вст. ст. І. Дзюби; перед. слово М. Антоновича. – К. : Либідь, 1993. – 592 с.
3. Кушинська А. Звичаєве право та його еволюція у східнослов'янському суспільстві (VI – XI ст.) / А. Кушинська. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – 142 с.
4. Толочко П. Київська Русь / П. Толочко. – К. : Альтернативи, 1998. – 352 с.
5. Гуревич А. Теория формаций и реальность истории / А. Гуревич // Вопр. философии. – № 11. – 1990. – С. 31–43.
6. Горский А. О летописных племенах и древнерусских землях / А. Горский // Украинський історичний журнал. – 2001. – № 3. – С. 15–18.
7. Папаян Р. Христианские корни современного права / Р. Папаян. – М. : Изд-во «Норма», 2002. – 416 с.
8. Кульчицький В. Історія держави і права України / В. Кульчицький, М. Настюк, Б. Тищик. – Львів : Світ, 1996. – 296 с.
9. Крип'якевич І. Історія України / І. Крип'якевич. – Львів : Світ, 1990. – 520 с.
10. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2-х т / Н. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1995. – Т. 1. – 672 с.
11. Енгельс Ф. Походження родини, приватної власності й держави / Ф. Енгельс. – Харків : Державне видавництво України, 1925. – 122 с.

12. Гегель Г. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / Г. Гегель. – К. : Юніверс, 2000. – 336 с.

13. Ребет Л. Теорія нації / Л. Ребет. – Мюнхен : Сучасна Україна, 1955. – 199 с.

14. Гуржій О. Як і коли почала формуватися українська нація / О. Гуржій, В. Смолій. – К. : Наук. думка, 1991. – 112 с.

15. Філософсько-антропологічні читання'95. Випуск 1 (Пам'яті О.І. Яценка). – К. : Стилос, 1996. – 123 с.

16. Вернадский Г. Киевская Русь / Г. Вернадский. – Тверь : ЛЕАН ; М. : АГРАФ, 2001. – 448 с.

17. Німчук В. Давньоруська спадщина в лексичі української мови / В. Німчук ; Інститут української мови АН України. – К. : Наукова думка, 1992. – 414 с.

18. Архив Юго-западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденную при Киевском Военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе : в 37 т. – К., 1859–1914. – Ч. 1. – Т. 6 : Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322–1648 г.). – К., 1883. – 939 с.

19. Fukuyama F. Comments Nationalism and Democracy / F. Fukuyama // Journal of Democracy. – 1992. – Vol. 3. – № 4. – P. 23.

20. Лихачев Д. Киев – мать городов русских / Д. Лихачев // Исторические традиции духовной культуры народов СССР и современность : сб. науч. трудов. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 6–14.

21. Сворак С. Генеза та трансформація органів державної влади Київської Русі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / С. Сворак ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – 19 с.

Анотація

Бурдин М. Ю. Філософсько-правова парадигма розуміння категорій «земля», «держава», «право», «власність», «земельні відносини». – Стаття.

У статті досліджено основоположні поняття в генезі української державності в контексті соціальної життєдіяльності людей, які освоїли, присвоїли та привласнили землю проживання та випродукували інституції регулювання відносин у сфері землеволодіння і землекористування. Розкрито механізм формування основоположних категорій української державницької лексики та її зв'язок із поняттям «земля», а також правовий статус власників землі та їх роль у формуванні інститутів державної влади. З'ясовано, що основним інститутом державної влади киеворуського періоду

були князь і його дружина, а основною функцією цього інституту – охорона землі та забезпечення її цілісності.

Ключові слова: Руська земля, власник сімейного господарювання, земельні відносини, співвласники землі, територіальна громада, інститути державної влади.

Аннотация

Бурдин М. Ю. Философско-правовая парадигма понимания категорий «земля», «государство», «право», «собственность», «земельные отношения». – Статья.

В статье исследованы основополагающие понятия в генезисе украинской государственности в контексте социальной жизнедеятельности людей, которые освоили, присвоили и превратили в собственность землю проживания и выработали институции регулирования отношений в сфере землевладения и землепользования. Раскрыт механизм формирования основополагающих категорий украинской государственнической лексики и ее связь с понятием «земля», а также правовой статус владельцев земли и их роль в формировании институтов государственной власти. Выяснено, что основным институтом государственной власти киеворусского периода были князь и его дружина, а основной функцией этого института – охрана земли и обеспечение ее целостности.

Ключевые слова: Русская земля, владелец семейного ведения хозяйства, земельные отношения, совладельцы земли, территориальная общность граждан, институты государственной власти.

Summary

Burdin M. Yu. Philosophical and legal paradigm of understanding the categories of “earth”, “state”, “right”, “property”, “land relations”. – Article.

In the article the basic concepts in the genesis of Ukrainian statehood in the context of the social life of people who have mastered, and appropriated land assigned residence and made institutions regulate the land tenure and land use. The mechanism of forming the fundamental categories of Ukrainian statehood vocabulary and its relationship with the concept of “land” and the legal status of land owners and their role in shaping the institutions of state power. It was found that the main institutions of the government of Kyiv Rus period was the prince and his wife, and its main function – protecting the land and ensuring its integrity.

Key words: land owner family management, land relations, co-owners of land, local community institutions of state power.